

Skladnja

Skladnja je področje jezika, kjer obravnavamo stavčne člene, kako le-te povezujemo v stavke in kako stavke združujemo v povedi.

Povezovanje besede v povedi imenujemo upovedovanje, skladnjo povedi v besedila pa ubesediljenje. Povedi združujemo s pomočjo veznika (in, pa, ter, zato ...), strujemo jih pa s predlogi (s/z, k/h).

Besed ne smemo ponavljati v povedi ali besedilu, lahko uporabimo sopomenko, zaimek, parafrazo (Japonska-Dežela vzhajajočega sonca), nadpomenko ali osebno glagolsko obliko. Besede pravilno razporedimo, pri tem pa upoštevamo členitev po aktualnosti (nov podatek stoji na koncu povedi). Pri razvrščanju besed se moramo držati pravil o besednem redu:

- ime pred priimkom
- lastno ime stoji za občim (Hotel Slon)
- pridevniška beseda pred samostalniško (rumeno sonce)
- v primeru več pridevniških pa v zaporedju- svojilni, kakovostni in vrstni
- naslonka (besede, ki nimajo naglasa) stoji za prvo besedo v povedi.

Besedilo se sestoji iz povedi, ki so pomensko smiselno in logično povezane. Poznamo eno povedno besedilo ali več povedno. Več povedno je lahko enogovorno (tvoril le en govorec in ne pričakuje odziva) in dvogovorno besedilo (sporočevalec in posušalec komunicirata z replikami).

Poved je zaokrožena množica besed, ki so pomensko in oblikovno povezane (začne se z veliko začetnico in konča s končnim ločilom). Povedi sestavljajo stavki, ki so besede zbrane okoli osebne glagolske oblike (kolikor osebnih glagolskih obliko, toliko stavkov). Naslov se tudi šteje kot stavek, čeprav ni nujno da vsebuje osebno glagolsko obliko.

Stavek se sestoji iz elementov-stavčnih členov(povedek, osebek, ...). Stavčni členi vedno nosijo podatek o vršilcu in okoliščinah dejanja. Lahko so iz ene besede -goli- ali iz več besed -zloženi.

Stavčni členi

POVEDEK

Povedek je stavčni člen, ki izraža dejanja, dogajanje, stanje ali lastnost glede na čas, naklon in način. Je pomensko nadrejen ostalim, a slovnično podrejen osebku. V povedku je vedno osebna glagolska oblika, tako povedek ne more biti nedoločnik. Poznamo gole povedke (je pisal, piše, bo pisal) in zložene (s povedkovim prilastkom ali s povedkovim določilom).

Povedkovo določilo

Povedkovo določilo imajo pomensko nepopolni glagoli. Sami zase povejo premalo-moral je in poleg sebe potrebujejo določilo, šele tako postane povedek razumljiv.

V vlogi dopolnila lahko nastopa pridevniška beseda, samostalniška beseda ali pa nedoločnik. V vlogi vezi nastopajo pomensko nepopolni glagoli (biti, imeti, postati), naklonski glagoli (morati, želeli, hoteti) in fazni glagoli (v kateri fazi je dejanje- začeti, končati).

Janez je moj prijatelj. - Postal je poglavar. - Zdiš se mi živčen. Ne more prinesiti. Začel je pisati.

Jakob je na vlaku → BITI kot polnopomenski glagol (nahaja se)

Jakob je šofer → BITI v vlogi nepolnopomenskega glagola

Povedkov prilastek

Je del povedka, ki dodaja podatek o tem v kakšnem stanju je bil vršilec dejanja v trenutku dejanja. Povedkov prilastek stoji ob pomensko popolnih glagolih, po njih pa se sprašujemo z vprašalnici kakšen, kateri, čigav.

OSEBEK

Osebek izraža vršilca dejanja(kdo/kaj), nosilca stanja ali poteka. V vlogi osebka stoji samostalniška besedna zveza, redkokdaj glagol.

Osebki so v imenovalniku razen ob:

- zaniknem polnopomenskem glagolu BITI
- ob glagolu ZMANJKOVATI/ZMANJKATI
- če je osebek glavni števniki od 5 navzgor ali pa kak drug količinski izraz (nekaj, malo, veliko...)

Zmanjkalo je elektrike.- Šest dijakov je odšlo.

Osebek je včasih izpuščen, takrat ko je le ta viden iz okoliščin so besedila. V takšnem primeru je ponavadi osebek izražen v povedku.

Rešujemo probleme.

Če pa je v povedku brezosebni glagol, potem osebka ni oz. osebka ni, ker si ga ni mogoče predstavljati. To so tisti glagoli, ki opisujejo dogajanje v naravi → Močno dežuje.

Več besedni osebek je lahko priredno zložen (Janko in Metka) ali pa podredno zložen- z jedrom in določilom. Poznamo lebi ujemalni prilastek s pridevniško besedo in desni neujemalni prilastek s prislovno besedno zveza ali pa samostalniško besedo.

Pravila za določanje prilastka:

- prvi samostalnik je jedro, drugi pa določilo → izjema je kozarec vina, kjer samostalniška beseda določa količino in je zato prilastek.
- če sta v imenovalniku dve samostalniški besedi je tista, ki ima širši pome prilastek (ptica pevka, Mojca Lorenčič)
- jedro osebka ima lahko tudi polstavčno določilo (Ivan Cankar, naš največji pesnik, ...)

PREDMET

Predmet je stavčni člen, ki nosi podatek o tem na koga/kaj se glagolsko dejanje nanaša. Predmetov je v povedi lahko več. V predmetu je navadno samostalniška beseda, v vseh skloni razen v imenovalniku. Lahko je v predložnem ali nepredložnem sklonu. Včasih pa je predmet nedoločnik. Nek stavčni člen ni predmet, ampak prislovno določilo, ko ga lahko pretvoriš v odvisnik → Jarek so kopali z bogom.- Jarek so kopali, tako da jim je pomagal bog.

Nedoločnik ob povedku je predmet le , če ga lahko izrazimo s celim stavkom ali samostalnikom. Sicer je povedek → Ne sramuj se delati.- ne sramuj se, da delaš.

PRISLOVNO DOLOČILO

Je stavčni člen, ki dopolni povedek s podatki o okoliščinah dejanja oz stanja. Prislovnih določil v povedi je lahko več (časa, kraja, načina in vzroka). V vlogi prislovnega določila nastopa prislov ali predložna zveza, včasih pa tudi pol stavek.

Slovnica povezanost

NAVEZOVANJE – podatek iz 2. povedi se naveže s prvo:

- popolna ponovitev- strokovna besedila, reklame, pri govorjenju z otroki in tujci
- delna ponovitev- ponavlja se podatek tvorjen iz prve povedi- ista besedna družina
- ponavljanje stavčnih vzorcev- (Ker je lahek, ker je pravi, ...) paralelizem
- sopomenke, podpomeke, nadpomenke, parafraze
- zaimki- svojilni, osebni, kazalni, prislovni
- z osebno glagolsko obliko
- z logičnim sklepanjem